

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

МЕНІВ О. І.,

здобувач кафедри земельного

та аграрного права

(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 349.42

**СПІВІСНУВАННЯ ГЕНЕТИЧНО МОДИФІКОВАНИХ
ТА ІНШИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР: ДОСВІД
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ**

У статті розглянуто досвід правового регулювання у Європейському Союзі співіснування генетично модифікованих та інших (традиційних, органічних) сільськогосподарських культур. Обґрунтована необхідність затвердження Міністерством аграрної політики та продовольства України Правил співіснування генетично модифікованих сортів сільськогосподарських рослин із традиційними й (або) органічними сільськогосподарськими рослинами.

Ключові слова: генетично модифікований організм, рослинництво, традиційні, органічні й генетично модифіковані сільськогосподарські культури, співіснування.

В статье рассмотрен опыт правового регулирования в Европейском Союзе сосуществования генетически модифицированных и иных (традиционных, органических) сельскохозяйственных культур. Обоснована необходимость утверждения Министерством аграрной политики и продовольствия Украины Правил сосуществования генетически модифицированных сортов сельскохозяйственных растений с традиционными и (или) органическими сельскохозяйственными растениями.

Ключевые слова: генетически модифицированный организм, растениеводство, традиционные, органические и генетически модифицированные сельскохозяйственные культуры, сосуществование.

The article describes the experience of legal regulation in the EU co-existence of GM and other (conventional and organic) crops. The necessity of the approval of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine the right to co-existence of genetically modified varieties of agricultural crops with conventional and (or) organic agricultural plants.

Key words: genetically modified organism, plant, traditional, organic and genetically modified crops, co-existence.

Вступ. Площа вирощування генетично модифікованих сільськогосподарських культур поширюється у світі з року в рік. Такі рослини дають кращий урожай, захищені від впливу шкідників, що, зрештою, надає сільськогосподарським товаровиробникам стабільні грошові надходження від їхньої діяльності. Як відомо, сільськогосподарська продукція рослинного походження, у тому числі й із умістом генетично модифікованих організмів (далі – ГМО), вирощується із використанням біологічних процесів розвитку рослин, а значить, актуальними є питання змішування та співіснування генетично модифікованих і традиційних чи органіч-

них сільськогосподарських культур. Адже останні фактично є незахищеними від проникнення в них ГМО, запобігти чому можна й за допомогою правових засобів. Досвід відповідного правового регулювання існує в межах Європейського Союзу (далі – ЄС), вивчення якого є цінним для України з метою запровадження його в національне законодавство. Висвітлення правових аспектів співіснування зазначених сільськогосподарських культур має важливе теоретичне (для подальшого розвитку положень науки аграрного права) і практичне (в аспекті вдосконалення аграрного законодавства України щодо використання ГМО) значення.

У вітчизняній аграрно-правовій літературі вивчалися лише окремі правові питання використання ГМО в рослинництві [5; 8; 9; 14], а проблеми співіснування генетично модифікованих та інших сільськогосподарських культур, досвід правового регулювання в ЄС у цій сфері поки що окремо не досліджувалися. Усе викладене вказує на актуальність і новизну теми статті.

Постановка завдання. Завдання статті – на підставі характеристики правового регулювання співіснування генетично модифікованих та інших (традиційних, органічних) сільськогосподарських культур у ЄС надати пропозиції щодо вдосконалення законодавства України в цій сфері.

Результати дослідження. Як указують дослідники, ГМО можуть вивільнятися у відкрите середовище й вступати у взаємозв'язок з усім, що їх оточує. Вони можуть обмінюватися своїми генами зі спорідненими організмами. Наприклад, гени стійкості до гербіцидів із трансгенних рослин можуть перейти до бур'янів, боротися з якими буде набагато складніше, оскільки сформуються так звані «супербур'яни» [15, с. 4]. Тобто, ідеться про можливість змішування генетично модифікованих і традиційних сортів сільськогосподарських рослин. Із цього приводу в європейській науковій літературі наводяться такі міркування.

Гени, наявні в будь-якій рослині, що були модифіковані природним або генетичним шляхом, можуть вийти за межі такої окремої рослини й перейти до інших рослин того самого або іншого виду. Перехід генів від одного організму до іншого в такий спосіб або іншим шляхом, що не належить до традиційної репродукції, називається «горизонтальний генетичний дрейф» (або «горизонтальне перенесення генів»). Рослини, що опилюються вітром або комахами, становлять особливий ризик для такого впливу, оскільки в процесі опилювання гени можуть переноситися на відносно великі відстані, що дає змогу генетично модифікованому пилку взаємодіяти із рослинами, що не були модифіковані [11, с. 94]. На підтвердження цього фахівці наводяться такі данні: результати дослідження забруднення насіння генетично модифікованою кукурудзою сорту StarLink, здійсненого Агентством розвитку США (USDA) й опублікованого у квітні 2001 р., свідчать, що 78 насінницьких компаній із 282, які брали участь в обстеженні, мали у своєму насінні кукурудзи домішки генетично модифікованого протеїну Cry9C, отриманого за допомогою гена StarLink [16].

Також науковцями порушувалося питання про потенційні наслідки, що виникають у результаті горизонтального генетичного дрейфу від вирощування трансгенетичних рослин у природу, у результаті чого ці гени вбудовуватимуться в дикі рослини того самого або іншого виду [11, с. 96]. Більше того, критики агробіотехнологій попереджують, що генетично модифіковані культури створять так зване «генетичне колесо», унаслідок чого в бур'янів розвиватиметься стійкість до нових доданих генів. Ця стійкість може становити проблему не тільки для боротьби зі шкідниками, а й для додаткового розприскування пестицидів задля контролю стійких шкідників [10, с. 123].

Не менш важливим є й те, що випадкове змішування натуральних сільськогосподарських культур унаслідок контакту із модифікованими може спричинити економічні витрати для фермерів, які займаються традиційним або органічним сільським господарством [5, с. 188]. Економічні наслідки випадкової присутності ГМО можуть виявлятися, наприклад, у вимозі маркування традиційних культур з умістом ГМО, що призведе до втрати доходу, або в забрудненні органічних культур, які не можуть виготовлятися із ГМО згідно із законодавством ЄС [7, с. 48]. Усе це може зумовити неможливість реалізації звичайної чи органічної сільськогосподарської продукції, оскільки вона виявиться генетично модифікованою.

Щодо України, то ще у 2006 р. в наукових публікаціях указувалося, що ймовірно вже кілька років вирощується генетично модифікована кукурудза, завезена випадково як домішка до традиційного сорту, зареєстрованого в Україні [16]. На сьогодні, наприклад, від 50 до 94% сої, що вирощується на території країни, є генно-модифікованою [4]. Звідси окреслені вище проблеми змішування генетично модифікованих рослин із «чистими» культурами є надзвичайно актуальними й для України, проте, як указує І.В. Гиренко, ця проблема у площині правового регулювання обігу генетично-модифікованих організмів у відкритій системі залишається невирішеною [6, с. 273]. Які ж шляхи її подолання запропоновано в ЄС?

Девід Е. Ньютон зазначає, що прибічники генетично модифікованого насіння та сільськогосподарських культур наполягають, що цієї проблеми можна уникнути шляхом утворення так званих буферних зон навкруги ділянок, де висаджуються генетично модифіковані культури. Проте й досі не зрозуміло, наскільки широкою має бути така буферна зона, щоб вона могла вберегти аборигенні рослини від перенесення пилку. У ході досліджень, продовжує вчений, було з'ясовано, що необхідна ширина має бути досить великою. Наприклад, для японської провінції Хоккайдо необхідна буферна зона становить 300 м. Проте існують дані, що аборигенні рослини забруднювалися генетично модифікованим пилом на відстані аж до 600 м для рисових плантацій і до 1 200 м для цукрового буряку. Уважається, що буферні зони такого розміру в багатьох випадках ефективно запобігатимуть «проникненню» генетично модифікованих культур на сусідні ділянки [11, с. 95].

З метою вирішення цих проблем у юридичній літературі обґрунтовано зазначається про необхідність реєстрації місць вирощування рослин, створених на основі генетично модифікованих рослин [6, с. 273], а також створення відповідних охоронних зон, інформування громадськості щодо вирощування генетично модифікованих сортів сільськогосподарських рослин і підвищення відповідальності в цій галузі [13, с. 267].

Усе викладене надає можливість розглянути питання про так зване співіснування традиційних, органічних та генетично модифікованих сільськогосподарських культур, адже останнім часом генетично модифіковані культури фактично «надали виклик» концепції ЄС про співіснування [17, с. 103], сутність якої полягає в такому.

Європейська комісія в Рекомендаціях 2003/556 [12] стосовно співіснування як відправної точки зазначила, що жодна форма сільського господарства, чи то традиційне, органічне або сільське господарство із використанням ГМО, не має виключатися в ЄС. Фермери мають бути вільними у виборі типу культур, які вони вирощують, але вибір споживача теж має бути захищений. Комісія також надала «орієнтовний каталог» заходів, у тому числі практик на фермах, які могли б сформувати стратегію співіснування країни-члена ЄС. До них зараховано таке: (а) створення зони одного типу виробництва з метою зменшення витрат на збирання врожаю; (б) групування полів із аналогічними сортами сільськогосподарських культур; (в) групування сортів рослин із різним часом цвітіння; (г) запровадження різних дат посіву сільськогосподарських культур; (д) координація сівозмін [7, с. 48, 49]. Незважаючи на те, що ці заходи мають рекомендаційний характер на рівні ЄС, окремі країни вже почали їх запроваджувати.

Так, у червні 2004 р. в Данії було прийнято Закон «Про вирощування інших ніж генетично модифіковані культури» № 436 (Закон про співіснування), який уповноважує Міністра продовольства, сільського господарства та рибальства країни затвердити Правила щодо співіснування генетично модифікованих та інших культур. Ці Правила можуть передбачати ліцензування вирощування, обробки й транспортування генетично модифікованих культур, видавання обмежених дозволів на їхнє вирощування, обмеження продажу генетично модифікованих матеріалів для уповноважених виробників. Також Міністр може накладати на фермерів додаткові зобов'язання, у тому числі обов'язок повідомлення про генетично модифіковані культури прилеглих власників і виробників, установлення розділових відстаней і надання звітів про польові ділянки (§ 6). Міністр також має повноваження щодо виплати компенсацій фермерам, які зазнають збитків від ненавмисного проникнення генетично модифікованого матеріалу в посівах із коштів, зібраних за допомогою щорічного внеску із розрахунку на гектар насаджень генетично модифікованих сільськогосподарських куль-

тур (§§ 9–12 Закону). На виконання цього Закону у 2005 р. було видано наказ Міністра, що затверджує зазначені Правила, якими, зокрема, передбачено навчання виробників генетично модифікованої сільськогосподарської продукції, обов'язкове подання ними звітності про генетично модифіковані поля, сплата 100 датських крон (близько 18 доларів США) за кожен гектар насаджень генетично модифікованих культур до компенсаційного фонду тощо. Також наказом встановлено умови вирощування генетично модифікованих культур щодо відстані вирощування, інтервалів між генетично модифікованими й органічними культурами (по культурах і часу вирощування) тощо [7, с. 50].

Закон Німеччини «Про генетичну модифікацію», прийнятий у 2004 р., передбачає суворі заходи щодо співіснування сільськогосподарських культур. Так, фермери, які планують культивувати генетично модифіковані сільськогосподарські культури, повинні повідомити про це федеральну владу, інформація про що включається останньою до відповідного реєстру, розміщеного на офіційному веб-сайті, доступному для громадськості. Суб'єкти, які вирощують генетично модифіковані продукти, мусять уживати заходів обережності, щоб уникнути несприятливих наслідків. На виконання Закону має бути прийнято Положення, що визначить належну сільськогосподарську практику, яка може включати в себе мінімальні відстані між насадженнями сільськогосподарських культур, вибір їх різноманітності й ведення обліку [7, с. 50, 51].

Законодавство про співіснування Італії (Legge 2005) указує, що традиційне, органічне й генетично модифіковане сільське господарство повинні співіснувати, але запровадження трансгенних культур має відбутися без «найменшої шкоди» для наявних господарств і необхідності внесення змін до нормальних методів ведення сільського господарства (ст. 2). Закон передбачив створення експертно-консультативного комітету із співіснування (ст. 7), що має відповідати за формулювання керівних принципів для національних рамкових правил для співіснування. Надалі регіони Італії мали прийняти плани співіснування водночас із технічними правилами й, можливо, із компенсаційними фондами для відновлення пошкодженої землі сільськогосподарського призначення. Регіональні плани мали б бути обов'язковими для виконання фермерами [7, с. 51].

В Іспанії режим співіснування існує лише у вигляді проекту Королівського указу. Він оснований на загальних принципах, викладених у згадуваних Рекомендаціях Комісії 2003 р. [12]. Цей Указ містить 12 статей, розділених на три частини, а також подальші заходи та додатки. У контексті проекту Королівського указу співіснування розглядається у зв'язку з економічними наслідками й результатами змішування генетично модифікованих і немодифікованих культур, а також з погляду імплементації управлінських рішень, які є найбільш належними для узгодження рівня перехресної контамінації із граничними значеннями, установленними у Співтоваристві [1, с. 180, 181].

У Нідерландах уряд вважає, що управління співіснуванням є економічним питанням і має відбуватися на основі угод між тими, хто вирощує генетично модифіковані й традиційні сільськогосподарські культури. А звідси Комітет із співіснування в первинному секторі (Committee on Co-existence) у 2004 р. уклав добровільну Угоду із представниками Основної організації фермерів і селекціонерів, що встановлює таке: (а) роздільні відстані для генетично модифікованих кукурудзи, картоплі, цукрових буряків; (б) обов'язок фермерів, які планують вирощувати генетично модифіковані культури, зареєструватися до 01 лютого кожного сільськогосподарського року; (в) обов'язкове повідомлення про вирощування таких культур сусідніх землеробів і тих, хто перебуває в межах відстані віддалення; (г) утворення грошового фонду за рахунок внесків учасників харчового ланцюгу для кожної генетично модифікованої сільськогосподарської культури, кошти якого призначаються для компенсації можливих економічних збитків. Зазначена Угода була введена в дію в 2005 р. Товарною Радою з питань землеробства (Commodity Board) Нідерландів [7, с. 51, 52].

Висновки. Зважаючи на проаналізований законодавчий досвід у межах ЄС, вважаємо за необхідне запропонувати нормативне закріплення в Україні обов'язку створення сільськогосподарськими товаровиробниками, що використовують ГМО при вирощуванні сільсько-

господарської продукції рослинного походження, буферних зон, якими мають розділятися посіви генетично модифікованих сортів і традиційних сортів сільськогосподарських рослин, розміри яких має визначити Міністерство аграрної політики та продовольства України. При цьому такі буферні зони мають установлюватися на земельних ділянках (за рахунок їхньої площі) того сільськогосподарського товаровиробника, який використовує генетично модифіковані організми при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження. Відповідні нормативні приписи щодо цього варто додати до Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III [2] й Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р. № 1103-V [3].

Також до Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» потрібно внести зміни щодо покладення на Міністерство аграрної політики та продовольства України обов'язку затвердити Правила співіснування генетично модифікованих сортів сільськогосподарських рослин із традиційними й (або) органічними сільськогосподарськими рослинами. Такі Правила мають передбачати таке: (а) створення зон одного типу виробництва; (б) групування полів із аналогічними сортами сільськогосподарських культур; (в) групування сортів рослин із різним часом цвітіння; (г) запровадження різних дат посіву сільськогосподарських культур; (д) координацію сівозмін; (е) обов'язкове подання сільськогосподарськими товаровиробниками інформації про намір культивувати генетично модифіковані сорти сільськогосподарських культур і звітності про їхнє вирощування; (є) запровадження мінімальних відстаней вирощування між різними сільськогосподарськими культурами; (ж) установлення інтервалів між генетично модифікованими й іншими сільськогосподарськими культурами; (з) обов'язок сільськогосподарських товаровиробників повідомляти про вирощування генетично модифікованих сільськогосподарських культур власників і землекористувачів суміжних земельних ділянок. Також видається за доцільне запровадження для сільськогосподарських товаровиробників, що вирощують генетично модифіковані сільськогосподарські культури, обов'язкових внесків до спеціального грошового фонду для компенсації можливих збитків від провадження ними такої діяльності.

Перспективою подальших наукових розвідок може бути використання отриманих результатів у наступних наукових дослідженнях, а також висвітлення питань юридичної відповідальності за порушення законодавства щодо використання ГМО в рослинництві.

Список використаних джерел:

1. Bodiguel Luc. Coexistence of Genetically Modified, Conventional and Organic Crops in the European Union: National Implementation / Luc Bodiguel, Michael Cardwell, Ana Carretero Garsia, Domenico Viti // *The Regulation of Genetically Modified Organisms. Comparative Approaches* / edit. by Luc Bodiguel and Michael Cardwell. – New York : Oxford university press, 2010. – P. 163–198.
2. Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4. – Ст. 27.
3. Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 35. – Ст. 484.
4. Генномодифицированная соя [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://patysoy10.ucoz.com/index/gm_soja/0-4.
5. Гетьман А.П. Правове регулювання розвитку біотехнології та використання генетично модифікованих організмів (ГМО) в Європейському Союзі / А.П. Гетьман, В.І. Лозо // *Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. / відп. ред. В.Я. Тацій. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. – Вип. 117. – С. 180–194.*
6. Гиренко І.В. Щодо регулювання обігу генетично-модифікованих організмів у відкритих системах / І.В. Гиренко // *Сучасні тенденції розвитку національного законодавства України : зб. тез Міжн. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю створення юрид. ф-ту НУБіП (19–20 травня 2011 р., м. Київ) / упор. О.М. Гончаренко. – К. : Видавн. центр НУБіП України, 2011. – С. 272–274.*

7. Grossman Margaret Rosso. European Community Legislation for Traceability and Labeling of Genetically Modified Crops, Food and Feed / Margaret Rosso Grossman // Labeling Genetically Modified Food. The philosophical and legal debate / edit. by Paul Weirich. – New York : Oxford university press, 2007. – P. 32–62.

8. Єрмоленко В.М. Проблеми законодавчого регулювання поводження з генетично модифікованими організмами / В.М. Єрмоленко // Актуальні питання реформування правової системи України : зб. ст. за матер. VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 29–30 травня 2009 р.) / уклад. Т.Д. Климчук. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. – С. 388–390.

9. Коваленко Т.О. Еколого-правові аспекти поводження з генетично модифікованими організмами / Т.О. Коваленко // Екологічне законодавство України: стан та перспективи розвитку : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 13–14 груд. 2007 р.). – Х. : Право, 2008. – С. 14–18.

10. Levidow L. The Transatlantic Agbiotech Conflict as a Problem and Opportunity for EU Regulatory Policies / L. Levidow // The International Politics of Genetically Modified Food: Diplomacy, Trade and Law / edit. by Robert Falkner. – New York: Palgrave macmillan, 2011. – P. 118–137.

11. Newton Devid E. GMO food: a reference handbook / Devid E. Newton. – Santa Barbara : ABC-CLIO LLC, 2014. – 128 p.

12. Official Journal. – 2003. – L189/36.

13. Правовые проблемы обеспечения устойчивого развития сельских территорий и эффективного функционирования агропромышленного комплекса / [И.П. Кузьмич и др.] ; науч. ред. И.П. Кузьмич. – Минск : Бизнесофсет, 2013. – 480 с.

14. Струтинська-Струк Л.В. Правове забезпечення біобезпеки при здійсненні генетично-інженерної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Л.В. Струтинська-Струк. – К., 2005. – 23 с.

15. Falkner R. Introduction: The International Politics of Genetically Modified Food / R. Falkner // The International Politics of Genetically Modified Food: Diplomacy, Trade and Law / edit. by Robert Falkner. – New York : Palgrave macmillan, 2011. – P. 1–12.

16. Федяй М. Проблема поширення генетично модифікованих сортів рослин / М. Федяй // Новые технологии. – 2006. – 3 августа. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://h.ua/story/16335/>.

17. Hubert P. The Dutch Approach to Safety Governance of GM Agricultural / P. Hubert, M. Noteborn // Governing Risk in GM Agricultural / edit. by Michael Baram and Mathilde Bourrier. – New York : Cambridge university press, 2011. – P. 85–112.

